

ЛІНГВОДИДАКТИКА

УДК 811.161. 2 (7)

У. І. МИХАЙЛИШИН

ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ НАВЧАННЯ ІДІОМАТИЧНОГО ІНШОМОВНОГО ДІАЛОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ СТУДЕНТІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Проведено аналіз теоретичних передумов навчання ідіоматичного іношомовного діалогічного спілкування студентами нефілологічних спеціальностей вищих навчальних закладів (ВНЗ); конкретизовано суть міжкультурної комунікативної компетенції та ідіоматичного мовлення як феномена, що проявляє себе в діалогічній комунікації.

Ключові слова: ідіоматичне спілкування, міжкультурна діалогічна комунікація, ідіоматичне мовлення, іношомовна комунікативна компетенція, мовна картина світу.

У. И. МИХАЙЛИШИН

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ОБУЧЕНИЯ ИДИОМАТИЧЕСКОГО ИНОЯЗЫЧНОГО ДИАЛОГИЧЕСКОГО ОБЩЕНИЯ СТУДЕНТОВ НЕФИЛОЛОГИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

Произведён анализ теоретических предпосылок обучения идиоматического иноязычного диалогического общения студентами нефилологических специальностей вузов. Конкретизирована сущность межкультурной коммуникативной компетенции и идиоматической речи как феномена, который проявляет себя в диалогической коммуникации.

Ключевые слова: идиоматическое общение, межкультурная диалогическая коммуникация, идиоматическая речь, иноязычная коммуникативная компетенция, языковая картина мира.

U. I. MYHAILYSHYN

THEORETICAL BACKGROUND FOR STUDYING IDIOMATIC FOREIGN LANGUAGES DIALOGICAL COMMUNICATION FOR STUDENTS OF NON- PHILOLOGICFL SPECIALTYS HIGHTR EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The analysis of the theoretical study of preconditions idiopathic dialogical communication of foreign non-philological students of higher educational institutions was done; concretized the essence of intercultural communication; defined the concept of intercultural communicative competence and idiomatic speech as a phenomenon that manifests itself in dialogical communication

Keywords: idiomatic communication, intercultural dialogical communication, idiomatic speech, foreign-language communicative competence, linguistic picture of the world.

Сучасний стан міжнародних зв'язків України, вихід її в європейський та світовий простори, нові політичні, соціально-економічні та культурні реалії сприяють зростання міжкультурної комунікації (МКК), розширенню співпраці в міжнародних освітніх проектах, професійних контактів між представниками різних культур. Все це потребує від фахівця професійної компетентності, невід'ємними показниками якої є не тільки високий рівень практичного володіння іноземною мовою, а й хороша обізнаність у соціокультурній специфіці мов, що взаємодіють у комунікації. У зв'язку з цим під час навчання іноземної мови

пріоритетного значення набуває проблема підготовки студентів до МКК як важлива умова для їх інтегрування у полікультурне суспільство.

Як показує освітня практика, сучасні підходи до навчання іноземної мови студентів нефілологічних спеціальностей недостатньо враховують національно-культурну специфіку мови і комунікації, що призводить до смислових і культурних непорозумінь у спілкуванні. У зв'язку з цим перед вищою школою постає завдання пошуку підходів до навчання іноземних мов, які б відповідали нинішнім вимогам суспільства. Аналіз сучасної літератури з питань мовної освіти свідчить про необхідність розгляду проблеми удосконалення навчання іноземних мов у тісному зв'язку з культурою та МКК.

Наукові дослідження цієї проблеми проводяться за комплексом напрямів. Основні лінгводидактичні й лінгвістичні аспекти МКК досліджуються у працях В. В. Сафонової, С. Г. Тер-Мінасолої, В. П. Фурма нової та ін. Іншим аспектам проблем взаємодії мови і культури, культурно-маркованої лексики, універсального і культурно-специфічного в комунікації, національно-культурної специфіки мовленнєвого спілкування присвячені праці В. В. Красних, В. В. Ощепкової, Д. Г. Мальцевої та ін. Теоретичні і методичні основи мовної комунікації досліджуються у працях Г. В. Колшанського, Ж. В. Ніколаєвої [7] та інших науковців.

Проблеми навчання у контексті діалогу культур розглядаються В. С. Біблером, Є. І. Пасовим [10], іншими. Питання про необхідність лінгвокраїнознавчого і соціокультурного наповнення змісту навчання іноземним мовам представлений у роботах Є. М. Верещагіна та В. Г. Костомарова, П. В. Сисоєва, Г. Д. Томахіна [12]. Використання іноземної мови, що доповнює рідну культуру у процесі міжкультурного спілкування, досліджується, зокрема, у працях В. В. Кабакчі. Необхідність міжкультурного професійного становлення фахівця, формування вторинної мовної особистості, підвищення МКК студентів аналізується Т. М. Астафуровою, М. Г. Корочкіною [1] та ін.

Особливого значення в дослідженнях Г. В. Єлізарової, О. А. Леонтовича [8] набуває проблема оволодіння культурним кодом мови, вивчення культурного компонента мовних одиниць і національної специфіки комунікації. Вченими дослідженнях продемонстровано, що повноцінна реалізація фахівця у професійному спілкуванні з іншомовним представником пов'язана з питаннями МКК, і це зумовлює потребу аналізу теоретичних передумов навчання ідіоматичного іншомовного діалогічного мовлення студентів-нефілологів ВНЗ.

Метою статті є аналіз теоретичних передумов навчання ідіоматичного іншомовного діалогічного мовлення, вагомих для навчання студентів нефілологічних спеціальностей вузу.

Для досягнення зазначеної мети необхідно з'ясувати такі завдання:

- проаналізувати універсальні і специфічні закономірності комунікації, в тому числі МКК;
- визначити поняття ідіоматичного мовлення як феномена, що проявляє себе в комунікації;
- подати характеристики комунікації на основі теоретичного аналізу літератури;
- з'ясувати суть поняття «міжкультурна комунікативна компетенція» на основі сучасних досліджень;
- обґрунтувати необхідність навчання студентів ідіоматичного діалогічного мовлення.

Для вирішення поставлених завдань потрібно розглянути такі теоретичні проблеми, як взаємодія культури, мови і комунікації. Ключовою ланкою цієї взаємодії є мовна особистість. Культуру часто розглядають як уявлення про світ, що постійно розвивається. Картини світу, а внаслідок і мовні картини світу (МКС) різних народів містять у собі як загальнолюдську культуру, так і особливості своєї культури, що впливає на взаємодію і взаєморозуміння різних народів. Цей факт, без сумніву, відображається на процесі навчання іноземним мовам.

З одного боку, категорії мислення і механізми пізнання мають загальнолюдський характер, з іншого – у мові відображається специфіка світобачення її носіїв. У результаті в кожній мові представлена своя МКС. Її специфіка визначає набір специфічних засобів, які вживаються у стереотипних для цього бачення ситуаціях, що зумовлюється правилами лексичної і синтаксичної сполучуваності певної мови, її специфічним узусом. Ідіоматичність характерна для будь-якої конкретної мови, це культурно-специфічний феномен. Носії різних мов у своїх висловлюваннях по-різному відображають навколишню дійсність, свої думки, почуття, емоції, вживаючи спеціальні вирази, які надають спілкуванню певною мовою її культурно-специфічний характер, або ідіоматичність. Ідіоматичне мовлення характеризується

такими якостями, як культурна зумовленість, специфічність, узуальність, відносність. У найбільш загальному випадку «ідіоматичність означає деяке ускладнення способу вираження змісту – ускладнення не в значенні максимального ускладнення мовних форм як таких, а «концентрованості» вираження і складності розуміння» [19, с. 517].

Фразеологія є одним із проявів ідіоматичності. Сучасні дослідники по-різному трактують фразеологічну одиницю (ФО), визначаючи критерії визначення фразеологізму – відтворюваність, сталість, цілісність значення (ідіоматичність), роздільнооформленість (М. М. Шанський), відповідність структури сурядним і підрядним сполученням предикативного і непередикативного характеру (В. П. Жуков), приналежність до номінативного інвентаря мови і відсутність об'єктивної модальності поза текстом (В. М. Телія), співвіднесеність із певною частиною мови (А. М. Чепасова), асиметрію плану змісту і плану вираження, здатність виражати культурно-історичний зміст (М. Ф. Алефіренко), метафоричність, неперекладність на інші мови тощо. Залежно від того, які критерії розглядаються як визначальні (категоріальні), склад фразеології або різко звужується до ідіом (фразеологічних зрощень і єдностей – за класифікацією В. В. Виноградова), або розширюється до колокацій (слабоідіоматичних фразеологізмів зі структурою словосполучення, у яких семантично головний компонент вжитий у своєму прямому значенні, прислів'їв і приказок (комунікативні ФО – термін О. В. Куніна), крилатих виразів, фразеосхем (синтаксичних фразеологізмів – термін О. М. Баранова та Д. О. Добровольського) і кліше.

Аналіз спеціальних словників німецьких ідіом дозволив зробити висновок про те, що одним зі шляхів досягнення ідіоматичності німецького мовлення є вживання фразеології у широкому розумінні цього слова. Оволодіння цими шляхами є умовою розвитку діалогічного іншомовного спілкування, впритул наближене до мовлення носія мови.

Таким чином, під ідіоматичними виразами ми розуміємо ідіоми, колокації, прислів'я і приказки, крилаті вирази, фразеосхеми, кліше, що відображають особливе бачення світу певної лінгвокультурної спільності, визначають національно-культурну специфіку мови, яка вивчається, і характерні для природного мовлення носіїв мови у стереотипних комунікативних ситуаціях.

Необхідно зазначити, що вивчення ідіоматичності іншомовного мовлення необхідно здійснювати в діалогічній формі. Так, С. Г. Тер-Мінасова зазначає, що викладання іноземних мов зводилось раніше до читання текстів. При цьому на рівні вищої школи навчання філологів відбувалось на основі читання художньої літератури; нефілологи читали («тисячами слів») спеціальні тексти відповідно до свого майбутнього фаху, а розкіш повсякденного спілкування, якщо на неї бракувало часу й ентузіазму як учителів, так і тих, хто навчається, була представлена побутовим темам: у готелі, ресторані, на пошті тощо. Вивчення цих відомих топіків в умовах повної ізоляції і абсолютної неможливості реального знайомства зі світом мови, що вивчається, і практичного використання отриманих знань було справою у кращому випадку безкорисною і навіть драгівливою. При цьому реалізовувалася лише одна функція мови – інформаційна (повідомлення) і то в дуже звуженому вигляді, оскільки із чотирьох видів мовленнєвої діяльності (читання, письмо, говоріння, аудіювання) розвивався тільки один, пасивний, орієнтований на «впізнання» – це читання. Розуміння іноземних мов на основі тільки письмових текстів зводило комунікативні можливості мови до пасивної здатності розуміти кимось створені тексти, проте не створювати, не породжувати мовлення, без чого реальне спілкування неможливе [15, с. 26–27].

Особливо виразно відзначив всю важливість відмінності діалогічної і монологічної форми для вивчення явищ мови Л. В. Щерба. Він зауважив: «Нагадуючи час, проведений мною серед напівхристиян, напівфабричних, я зі здивуванням констатую той факт, що ніколи не чув монологів, а тільки уривчасті діалоги. Бували випадки, що при мені люди їздили у Лейпциг на виставку, у справах до навколишніх міст тощо, але ніхто ніколи не розповідав про свої враження; справа обмежувалася, зазвичай, більш-менш жвавим діалогом. І це не від некультурності, а радше навпаки, від надмірної «культурності», вічної погоні за новими поверхневими враженнями і деякої поспішності, яка відрізняє фабричних від справжніх християн... Усі ці спостереження зайвий раз показують, що монолог є значно штучнішою мовною формою, і що справжнє своє буття мова виявляє тільки в діалозі» [16, с. 3–4].

Аналіз робіт, присвячених діалогічному мовленню, показав, що вербальна поведінка комунікантів детермінована такими особливостями діалогу, як ситуативність, спонтанність, емоційність, двобічність. Відповідно, ідіоматичні вирази як готові рекуррентні мовні елементи, що володіють такими властивостями, як культурна зумовленість, узуальність, специфічність і відносність, мають важливе значення для реалізації перелічених характеристик діалогічного мовлення. Питанням взаємовпливу культури і комунікації присвячена велика кількість праць вітчизняних і зарубіжних дослідників. Комунікацію не можна відокремити від контексту, тому комунікація між носіями різних мов завжди є міжкультурною.

Термін «міжкультурна комунікація» запропонований американськими вченими Е. Холлом і Д. Трагером. Основні положення та ідеї МКК розвинув Е. Холл, який вказав взаємозв'язок між культурою і комунікацією [18, с. 243]. Поняття МКК ґрунтується на взаємодії культур, їх носіїв і результаті цієї взаємодії.

У сучасних дослідженнях МКК трактується неоднозначно. Перший погляд на її природу декларується в тих роботах, у яких МКК характеризується передусім як взаємодія культур. Так, Й. А. Стернін визначає МКК як процес, під час якого відбувається взаємодія культур, що «здійснюється в межах національних стереотипів мислення і поведінки, які не збігаються частково, суттєво, а іноді й повністю, що істотно впливає на взаєморозуміння учасників комунікації» [11, с. 101].

Д. Б. Гудков і Н. М. Трошона розглядають МКК як спілкування людей, котрі представляють різні культури. Якщо Н. М. Трошона розуміє під МКК спілкування носіїв різних культур (і, звичайно, різних мов), то Д. Б. Гудков визначає МКК як спілкування особистостей, які належать до різних лінгвокультурних спільнот [5, с. 51]. Наведені характеристики МКК розрізняються тим, що перша із них орієнтована на культуру, а друга – на мову.

Основним у визначенні МКК є орієнтація на результат, тобто на успішність/неуспішність спілкування. Важливу роль у досягненні успіху в МКК відіграє знання комунікантами національної культури партнерами, тобто успіх у МКК передбачає комунікативну компетентність партнерів.

Комунікативна компетентність під час міжкультурного спілкування досліджується російськими лінгвістами. Так М. Б. Бергельсон відзначає, що культурно зумовлені відмінності призводять до особливого різновиду комунікації, що називається МКК, під час якої комуніканти різних культур використовують у прямому контакті спеціальні мовні варіанти і дискурсивні стратегії. Термін МКК належить до випадків, коли комунікативна компетентність настільки різна, що це відображається на завершенні комунікативної події [3, с. 45]. М.Б. Бергельсон вважає важливою ознакою МКК не стільки взаємодію культур, скільки результат цієї взаємодії.

Є. М. Верещагін і В. Г. Костомаров, вказуючи на те, що визначення МКК походить від самого терміна, трактують її як адекватне взаєморозуміння двох учасників комунікативного акту, що належать до різних національних культур [4, с. 26]. Передбачається не просте спілкування носіїв різних культур і мов, не тільки взаємодія культур, а й успішне спілкування, взаєморозуміння під час спілкування. Успішність комунікативної взаємодії і комунікативний провал залежать від комунікативної компетентності учасників комунікативної події, тобто, від того, наскільки збалансовані спільне і відмінне у процесах сприйняття і символічних системах комунікантів [20, с. 9].

Згідно з твердженням В. фон Гумбольдтом, на формування системи понять і системи цінностей впливає мова. В основі відмінностей знаходиться своєрідність духовного образу народів носіїв мов, але основна несхожість мов між собою полягає у формі мови, способах вираження думок і почуттів [6]. Відповідно до теорії Е. Сепіра і Б. Уорфа, подібні картини світу (під час збігу фізичних явищ) можуть бути створені тільки при певній схожості мовних систем. Актуальність проблеми взаємовідношення об'єктивної дійсності, мови і мислення акцентована на людському факторі, який передбачає використання мови у тісному зв'язку з людством, його мисленням і різними видами духовно-практичної діяльності. У сучасній лінгвістиці зазначений постулат розвивається за допомогою таких понять, як картина світу і МКК. В умовах міжкультурного спілкування взаємодіють МКК та їх частина, що є національно специфічною. Саме вона реагує під час міжкультурних взаємодій.

Для того, щоб досягнути змістового контакту в межах МКК, треба взяти до уваги, що проблеми МКК зумовлені не відсутністю достатніх знань у сфері граматики або лексики мови, що вивчається, а перебувають значно глибше. Так, основною перепорою для МКК є національно-специфічні особливості культур, що взаємодіють. Члени різних соціумів є носіями неоднакових концептуальних систем. Невідповідність концептуальних систем при МКК породжує так звані «мовні аномалії» – вживання мови, нетипової для її носіїв, неідиоматичне мовлення.

У процесі навчання МКК її майбутній учасник вивчає особливості реального життя іншого соціокультурного суспільства. Навчання спілкування в межах МКК означає не тільки формування умінь адекватно кодувати і декодувати інформацію іноземною мовою, а й оволодіти засобами соціокультурної комунікації, «конвенціональної орієнтації» в концептуальних системах. Без урахування цього факту неможливе засвоєння культурних цінностей країни, мова якої вивчається, успішне оволодіння іншомовним мовленням, специфікою узуальної мовленнєвої поведінки.

Міжкультурне спілкування, діалог культур починається з усвідомлення людини, яка опановує чужу культуру, порівнюючи її зі своєю. В результаті відбувається подвійне збагачення: людина не тільки опановує іншомовну культуру, а й краще усвідомлює свою, відбувається нарощення культурного потенціалу. Центральною фігурою комунікації є мовна особистість. Щодо міжкультурного спілкування проявляється потреба формувати у процесі навчання іноземної мови студентів нефілологічних спеціальностей вторинної мовної особистості. Враховуючи вищезазначене, зауважимо, що система мовних засобів вираження іншомовного соціуму закладається в інтелектуальний потенціал українськомовної особистості.

Ідиоматичні вирази можуть розглядатися як національно-специфічні і культурнозумовлені одиниці, збережені у свідомості мовної особистості, що містять у собі відображення іншосоціокультурної картини світу. Їх навчання сприяє формуванню вторинної мовної особистості, без чого неможлива успішна МКК. Таким чином, навчання ідиоматичного діалогічного мовлення можна вважати однією з актуальних проблем методики викладання іноземних мов у межах навчання МКК.

Процес спілкування представників різних культурних лінгвосоціумів відбувається в міжкультурному просторі. Ефективним механізмом формування такої міжкультурної особистості є концепт «третьої культури» (*the third culture concept*), що є предметом дослідження в галузі прикладної лінгвістики [19; 637]. Сьогодні комунікативна компетенція не вважається повною без залучення культурних знань, які втілені у взаємодії мов, що зумовлює необхідність розгляду питання про МКК. І хоча дослідники нині все більш звертаються до цієї проблеми, автори не дійшли до спільної думки про те, що потрібно розуміти під МКК.

У своїх дослідженнях МКК вчені залучають відомості соціальної психології, соціології, лінгвістики, антропології, етнолінгвістики тощо [2; 5; 15; 17].) Таким чином, МКК може розглядатися як міжпредметне поняття. Міжкультурна комунікативна компетенція є невід'ємною рисою вторинної мовної особистості як учасника МКК, здатного використовувати іноземну мову для рівноправного спілкування з носіями цієї мови.

Аналіз літератури з проблеми дозволив виокремити такі складники МКК:

- знання і розуміння своєї культури, що зумовлює поведінку,
- сприйняття світу, особистості тощо;
- осмислення картини світу іншої соціокультури;
- позитивне ставлення як до іноземної мови, що вивчається, та її носіїв, так і до інших культур і соціумів;
- умінь розпізнавати і розуміти смислові орієнтири іншого лінгвосоціуму;
- умінь бачити подібності і відмінності між культурами, в рамках яких відбувається спілкування, і застосовувати їх у контексті міжкультурного спілкування;
- готовність до з'ясування конфліктів, відмова від передсудів, умінь справлятися з незрозумілими моментами у мовленні носія мови;

• уміння і навички учасників міжкультурного діалогу, що передбачають оперування іншопольтурними концептами і засобами соціальної комунікації, зокрема ідіоматичними виразами.

Ідіоматичні вирази відображають культурну основу картини світу іншого лінвосоціуму, тому вони відіграють особливу роль у формуванні міжкультурної комунікативної компетенції. Ідіоматичне іншомовне спілкування сприяє розвитку у студентів: вміння аналізувати і виокремлювати те чи інше явище іншомовної культури, з якими вони можуть зіткнутися у процесі контакту з іншомовною культурою; гнучкого підходу до інших культур для визнання і приймання іншої понятійної системи; навичок зіставлення іншомовної та власної культур для глибшого осягнення нерідної. Навчаючи студентів ідіоматичного іншомовного мовлення, ми формуємо міжкультурну комунікативну компетенцію.

Отже, що проблема підготовки студентів до МКК є актуальною у педагогічній теорії та практиці і потребує подальшої розробки. Існує необхідність підготовки студентів немовних факультетів до МКК, тобто вивчення ідіоматичного іншомовного діалогічного мовлення. Нами конкретизовано суть МКК як педагогічного феномена, що сприяє створенню міжкультурної спрямованості навчання, орієнтованого на діалогічність суб'єктів спілкування відповідно до норм культури мови, що вивчається, визначено поняття міжкультурної комунікативної компетенції та ідіоматичного мовлення як феномена, що проявляє себе в комунікації.

Перспективу дослідження вбачаємо в розробці конкретної методики навчання ідіоматичного німецького діалогічного мовлення для студентів нефілологічних спеціальностей ВНЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Астафурова Т. Н. Профессиональная межкультурная коммуникация: английский язык: учеб.-метод. комплекс / Т. Н. Астафурова. – 2-е изд. Доп.. – Волгоград: Волгоград. гос. ун-т, 2008. – 170 с.
2. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики / Ф. С. Бацевич. – К.: Вид. центр «Академія», 2004. – 342 с.
3. Бергельсон М. Б. Лингвистические методы исследования в области (межкультурной) коммуникации / М. Б. Бергельсон // Коммуникация: концептуальные и прикладные аспекты. материалы международной конференции. – СПб., 2004. – С. 45–47.
4. Верещагин Е. М. Лингвострановедческая теория слова / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М.: Русский язык, 1980. – 320 с.
5. Гудков Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации / Д. Б. Гудков – М.: ИТДГК Гнозис, 2003 – 288 с.
6. Гумбольдт В. Язык и философия культуры / В. Гумбольдт. – М.: Прогресс, 1985. – 448 с.
7. Колшанский Г. В. Коммуникативная функция и структура языка / Г. В. Колшанский – М.: Наука, 1985. – 175 с.
8. Леонтович О. А. Введение в межкультурную коммуникацию: учеб. пособие / О. А. Леонтович. – М.: Гнозис, 2007. – 368 с.
9. Мальцева Д. Г. Страноведение через фразеологизмы / Д. Г. Мальцев. – М.: Русский язык., 1991. – 123 с.
10. Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению: пособие для учителей иностранных языков / Е. И. Пассов. – М.: Просвещение, 1985. – 208 с.
11. Стернин И. А. Коммуникативное поведение в структуре национальной культуры / И. А. Стернин // Этнокультурная специфика языкового сознания. – М.: Прогресс, 1996, – С. 97–112.
12. Сысоев П. В. Концепция языкового поликультурного образования: монография / П. В. Сысоев. – М.: Еврошкола, 2003. – 406 с.
13. Тарасов Е. Ф. Введение / Е. Ф. Тарасов // Язык и сознание: парадоксальная рациональность. – М.: Русский язык, 1996. – С. 6–15.
14. Телия В. Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М.: Просвещение, 1996. – 288 с.
15. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / С. Г. Тер-Минасова. – М.: Русский язык, 2000. – 624 с.
16. Щерба Л. В. Восточно-лужицкое наречие / Т. 1. Л. В. Щерба. – Пг., 1915.
17. Clyne M. Intercultural communication at work: Cultural values in discourse / M. Clyne. – Cambridge University Press, 1994. – 217 p.
18. Hall E. T. The Silent Language. Garden City, NY: Anchor Books, 1973. – 243 p.

19. KramSch C. Language Ecology in Multilingualistic Settings. Towards Theory of Symbolic Competence / C. KramSch, A. Whiteside. – Applied Linguistics, 2008. 29 (4), P. 645–671.
20. KramSch C. Third Places in Applied Linguistics / C. KramSch. – Keynote Speech at the 15th World Congress of Applied Linguistics. August 24–29, 2008. Essen, Germany.